

ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

PRINCIPLES OF DETERMINING THE CHILD'S PLACE OF RESIDENCE

Аніщенко К.М., адвокат, аспірант кафедри цивільного права та процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико– методологічних проблем виявлення засад визначення місця проживання дитини. Засади визначення місця проживання дитини – це основоположні ідеї, якими повинні керуватися батьки, правники, фахівці у сфері опіки при визначенні місця проживання дитини. Встановлено, що визначення місця проживання дитини є комплексним правовим поняттям, яке містить приватноправові та публічно-правові складові. Доведено, що право батьків на визначення місця проживання дитини є похідним від прав дитини. Підкреслено, що правова природа права дитини на місце проживання є складною, оскільки право на місце проживання дитини може бути елементом загальної правосуб'єктності, бути елементом інших прав (права на здоров'я, розвиток, безпечне проживання ін.). Наголошено, що існує два порядку визначення місця проживання дитини: договірний порядок, який передбачає укладення між батьками нотаріально посвідченого договору; позадоговірний порядок (звернення до суду, органу опіки та піклування, медіатора). Проаналізовані способи визначення місця проживання дитини: договірний, судовий, адміністративний, за допомогою медіації. Виокремлені спеціальні та загальні засади визначення місця проживання дитини. До загальних засад відносяться: засади гласності, змагальності і справедливості, до спеціальних засад визначення місця проживання дитини слід відносити наступні: врахування найкращих інтересів дитини при визначенні її місця проживання; відсутність пріоритету інтересів батьків над інтересами дитини; переважність прав дитини; рівність прав, інтересів батьків при визначенні місця проживання дитини; відповідність місця проживання дитини стандартам адекватності та достатності; наявність альтернативних способів вирішення спорів щодо визначення місця проживання дитини; місця проживання дитини повинно бути безпечним, в аспекті захисту від насильства. Розкрити елементи принципу найкращих інтересів дитини: 1) ставлення батьків до виконання батьківських обов'язків; 2) особиста прихильність дитини до кожного з них; 3) врахування стану здоров'я дитини; 4) виявлення стану безпеки дитини; 5) встановлення можливості батьків щодо утримання дитини.

Ключові слова: механізм захисту прав дитини, дитина, місце проживання, місце проживання дитини, визначення місця проживання дитини, батьки, найкращі інтереси дитини, засади, батьківські права.

The article is focused on highlighting one of the relevant theoretical and methodological problems of identifying the principles of determining the child's place of residence. The principles of determining the child's place of residence are fundamental ideas that parents, lawyers and experts in the field of guardianship should follow while determining the child's place of residence. It has been established that determining the child's place of residence is a comprehensive legal concept that contains private and public legal components. It has been proved that the right of parents to determine the place of residence of a child is derived from the child rights. It has been emphasized that the legal nature of the child right to a place of residence is complex, since the right to the child's place of residence can be an element of general legal personality, can be an element of other rights (right to health, development, safe living, etc.). The author has emphasized that there are two procedures for determining the child's place of residence: the contractual procedure, which involves the conclusion of a notarized agreement between the parents; non-contractual procedure (appeal to the court, guardianship authority, mediator). The author has analyzed the methods of determining the child's place of residence: contractual, judicial, administrative, with the help of mediation. Special and general principles for determining the child's place of residence have been singled out. The general principles include: principles of publicity, competitiveness and fairness; the following should be included into the special principles of determining the child's place of residence: taking into account the best interests of a child while determining the place of residence; lack of priority of parents interests over a child interests; primacy of the child rights; equality of parents rights and interests while determining the child's place of residence; compliance of the child's place of residence with standards of adequacy and sufficiency; availability of alternative ways of resolving disputes in regard to determining the child's place of residence, the child's place of residence should be safe, in terms of protection from violence. The author has revealed the elements of the principle of the child best interests: 1) parents attitude towards the fulfillment of parental duties; 2) the child's personal affection to each of them; 3) consideration of the child's state of health; 4) determining the child's safety status; 5) establishment of the parents' ability to support the child.

Key words: mechanism for protecting children rights, a child, place of residence, child's place of residence, determining the child's place of residence, parents, child's best interests, principles, parental rights.

Визначення місця проживання дитини є важливим питанням як у механізмі захисту прав дитини, так і у реалізації її суб'єктивних майнових прав. Ця проблематика поєднує приватноправові та публічно-правові інтереси. Так, до приватноправовій площині відноситься визначення місця проживання дитини у разі внутрішньосімейного конфлікту, зокрема при розлученні батьків, відсутності згоди між батьками щодо місця проживання дитини. Крім того, українським законодавством визначено, що: 1) дитина від 10 до 14 років спільно з батьками бере участь у прийнятті рішення щодо свого місця проживання; 2) дитина, якій виповнилося 14 років та батьки якої проживають окремо, самостійно приймає рішення щодо місця свого проживання. Наведене положення вказує на існування особливостей юридичної побудови правосуб'єктності дитини щодо визначення місця проживання. Водночас існують публічно-правові інтереси щодо здійснення дій компетентних державних органів у якнайкращих інтересах дитини. Врегулювання правовідносин стосовно місця проживання дитини передбачено міжнародним та національним законодавством. Окремо щодо цього питання сформована судово практика як на рівні

ЄСПЛ, так і національних судів України. Отже, враховуючи те, що визначення місця проживання дитини є комплексним правовим поняттям, яке містить приватноправові та публічно-правові складові, постає науково-практична проблематика щодо розробки засад визначення місця проживання дитини.

До дослідження визначення місця проживання дитини звертались дослідники різних галузей науки, зокрема психології, педагогіки, соціології, права. На рівні юридичної сформувались різні підходи, позиції щодо розв'язання цього питання. Так, О. Кучеренко вказує, що чинне законодавство передбачає достатньо ефективний механізм забезпечення прав дитини під час визначення її місця проживання під час розірвання шлюбу між батьками [1, с. 45]. Водночас у судовій практиці це питання є предметом достатньої кількості судових справ. На думку А.О. Мінченко, за рівного положення батька та матері, забезпеченням якнайкращих інтересів малолітньої дитини буде невідривність її відносин із матір'ю [2, с. 72]. А вже у цьому висновку не вказується, якими засадами треба користуватися при виявленні категорії невідривності дитини від матері. І. Лихолат розкрила зміст договірності

порядку визначення місця проживання дитини у нотаріальній практиці [3]. М. Боцанеану визначає декілька способів визначення місця проживання дитини, зокрема особливу увагу приділяє договірному порядку [4, с. 238]. Аналізуючи наведене можна стверджувати, що дослідники детально вказують на визначення місця проживання дитини, але засад цієї складної правової категорії так і не було виявлено. Варто підкреслити, що встановлення засад визначення місця проживання дитини має науково-практичне значення, оскільки вказує на основоположні ідеї, якими повинні керуватися батьки, правники, фахівці у сфері опіки при визначенні місця проживання дитини.

Метою статті є виявлення та характеристика засад визначення місця проживання дитини. Для досягнення мети необхідно опанувати наступні завдання: розкрити правову природу права батьків на визначення місця проживання дитини; на підставі аналізу міжнародного, національного права, практики ЄСПЛ, позицій науковців визначити способи визначення місця проживання дитини; надати аксіологічну оцінку приватним та публічним інтересам при визначенні місця проживання дитини; змоделювати засади визначення місця проживання дитини.

Визначення місця проживання дитини має подвійне значення: з одного боку, право дитини на місце проживання є одним із елементів фундаментального права дитини на проживання, зокрема із батьками, з іншого – місце проживання являє собою важливий атрибут ідентифікації особи [5, с. 362]. Враховуючи це, національне законодавство встановлює правила щодо визначення місця проживання дитини. Так, при народженні дитини батьки, на протязі трьох місяців з дня її народження, визначають як ім'я, прізвище дитини, так і місце її проживання. Батьки ці питання з'ясовують за взаємною згодою, зокрема при зверненні до суб'єкта надання адміністративної послуги щодо реєстрації місця проживання дитини надається письмова згода другого з батьків при проживанні батьків за різними адресами. Щодо цього КЦС ВС зазначає, що рівність прав батьків стосовно дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток і належне виховання, тому передусім мають бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а вже тільки потім права батьків [6]. З наведеного можна зробити висновок, що право батьків на визначення місця проживання є обмеженим, оскільки залежать від прав та інтересів самої дитини. Право батьків на визначення місця проживання дитини є похідним від прав дитини. Похідний характер означає відсутність пріоритету інтересів батьків над інтересами дитини та переважність права захисту прав дитини. Варто підкреслити у юридичній літературі вказується, що переважне право в цивільному праві виникає на підставі закону чи договору як суб'єктивне право на переважне вчинення дій перед іншими особам вчинення дій, можуть належати до аномалії цивільних прав та мати природу секундарних прав [7, с. 122]. При цьому, переважне право є відносним та вторинним, стосовно тих суб'єктивних прав, які обумовлюють їх виникнення [8, с. 41]. Отже, право батьків на визначення місця проживання дитини є похідним від права дитини на місце на проживання, яке відповідає вимогам адекватності та достатності, що є необхідними для гармонійного розвитку і належного виховання дитини. Правова природа права дитини на місце проживання є складною, оскільки право на місце проживання дитини може бути елементом загальної правосуб'єктності, бути елементом інших прав (права на здоров'я, розвиток, безпеку проживання ін.). Окремо слід зазначити, що це право надає можливість реалізувати інші житлові права дитини: право на місце проживання (це право дитини проживати у певному житлі та обирати місце проживання; його реалізація пов'язана з певним віковим цензом); право на користування житлом (є системою права на місце проживання,

зокрема права на споживання житлово-комунальних послуг); право на проживання у житлі, яке відповідає санітарно-технічним умовам та психофізичному розвитку дитини (при наданні жилих приміщень не допускається заселення однієї кімнати особами різної статі, старшими за 9 років, крім подружжя) [9, с. 162].

Аналізуючи наведене можна стверджувати, що право батьків на визначення місця проживання дитини є похідним від прав дитини. При здійсненні цього права необхідно керуватися такими засадами як відсутність пріоритету інтересів батьків над інтересами дитини; переважність прав дитини; місце проживання дитини повинно відповідати стандартам адекватності та достатності (зокрема не допускається заселення однієї кімнати особами різної статі, старшими за 9 років).

При визначенні місця проживання дитини враховуються перш за все інтереси дитини. Як влучно вказує В. Ю. Євко, при аналізі судової практики України та практики ЄСПЛ, слід визначити, що, дотримуючись прав дитини, найбільш важливим є винайдення балансу між інтересами дитини, її батьків та громадського порядку, а також фактор часу, який може як позитивно, так і негативно вплинути на відносини дитини з тим із батьків, який не проживає з нею спільно [10, с. 66]. З наведеного випливає, що питання визначення місця проживання дитини має приватноправовий та публічно-правовий характер. Це підтверджує і рішення ЄСПЛ справі «М.С. проти України» від 11 жовтня 2017 р., зокрема при визначенні місця проживання дитини слід керуватися ст. 8 Конвенції та мати на меті забезпечення належної поваги інтересів та принципу найкращих інтересів дитини. Водночас в окремій думці судді Ранзоні щодо рішення ЄСПЛ за цією справою зазначено, що національні суди України обрали методологію закладену у Декларації Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1959 р. «що факти не розкривали жодних виняткових обставин, які могли би обґрунтувати розлуку дитини з матір'ю». Ця Декларація в принципі б передбачає, що малолітня дитина, «крім випадків, коли є виняткові обставини», не має розлучатися зі своєю матір'ю. Такий підхід тягне за собою презумпцію на користь матері в справах опіки над дитиною, тобто, що дитина має жити з матір'ю, що може бути відхилене лише в разі існування «виняткових обставин». Як наслідок, за відсутності «виняткових обставин» суди знехтували подальшою оцінкою всіх інших не виняткових обставин. Презумпція на користь матері в справах про опіку над дитиною не підтримується ані практикою на рівні ООН після прийняття Декларації, ані судовою практикою нашого Суду і не відповідає позиції Ради Європи і більшості держав-членів. У 21 столітті методологія з такою презумпцією, більше не є раціональною в частині прав, що гарантуються Конвенцією. Рада Європи декілька разів засуджувала нерівне ставлення до батьків і наголошувала на тому, що роль батька щодо дітей необхідно краще визнавати і належно цінувати. Принцип найкращих інтересів дитини, що впливає з самої Декларації, отримав повну підтримку, втім, як першочергове та найважливіше міркування [11]. Наведена окрема думка ставить складну наукову проблематику щодо співвідношення презумпції на користь матері та принципу найкращих інтересів дитини. Щодо принципу найкращих інтересів дитини М. В. Менджул зазначає наступне: 1) цей принцип означає пріоритетне врахування батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами інтересів дитини під час вчинення дій або прийняття ними рішень, які спрямовані на задоволення будь-яких індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я та особливостей розвитку; 2) передбачає врахування думки дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити (дитина має право бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими

особами, судом із семирічного віку або іншого віку, якщо вона досягла такого рівня розвитку, що може висловити думку) [12, с. 90].

Враховуючи наведене слід виокремити ще одну засаду визначення місця проживання дитини – врахування найкращих інтересів дитини, зокрема це стосується врахування функціонального стану сімейних відносин, безпеки проживання (наявність місця проживання в окупованій зоні, на території бойових дій, екологічного стану та ін.), наявності стабільного проживання (титул володіння житлом батьків, дитини), відповідність житла санітарно-технічним вимогам, засадам адекватності.

При виявленні засад визначення місця проживання дитини необхідно проаналізувати способи його визначення. О. Кучеренко наводить такі способи: проживання із батьками; договір про визначення місця проживання дитини; договір між батьками про проживання, виховання дитини й сплату аліментів на дитину; договір між батьками щодо здійснення батьківських прав і визначення місця проживання дитини; договір подружжя про режим виховання та забезпечення дитини й визначення місця проживання дитини; судові рішення щодо місця проживання дитини; процедура медіації, яка дасть можливість батькам досягти згоди за допомогою посередника-медіатора та обом брати участь у вихованні дитини [1, с. 45, 46]. На думку І. М. Стаднік найбільш прийнятні і найменш травматичні наступні три способи мирного вирішення питання виховання і догляду спільної дитини: укласти договір, в якому визначити місце проживання дитини та участь другого із батьків у вихованні дитини; звернутись до суду з позовом про розірвання шлюбу та одночасним визначенням місця проживання дитини; якщо згоди щодо місця проживання дитини між подружжям не досягнуто, одночасно із зверненням до суду з позовом про розірвання шлюбу необхідно подати позов про визначення місця проживання дитини [13, с. 679]. Виходячи з наведеного можна визначити, що існує два порядку визначення місця проживання дитини: договірний порядок, який передбачає укладення між батьками нотаріально посвідченого договору; позадоговірний порядок (звернення до суду, органу опіки та піклування, медіатора).

Щодо договірного способу визначення місця проживання дитини, то варто означити, що окремого договору про визначення місця проживання дитини практично не укладається. Як вказують практикуючі правники, укладання окремого договору не має сенсу, оскільки з питанням про визначення місця проживання доцільно визначити утримання, участь у вихованні дитини того з батьків, що мешкає окремо [3, с. 29]. Договірний спосіб визначення місця проживання дитини є одним із найбільш влучним для врахування найкращих інтересів дитини, оскільки надає можливість: 1) своєчасно визначити місце проживання дитини (саме втрата часу при розв'язанні цього питання одним із проблемних, оскільки дитини знаходиться у динаміці розвитку, тому втрата часу при цьому є небезпечним для її психоемоційного та фізичного стану); 2) уникнути спорів, сварок між батьками (спокійне вирішення питань проживання, утримання, виховання дитини є важливим кроком у стабілізації дитини під час розлучення чи внутрішньо-сімейного конфлікту); 3) врахувати думку дитини, бабусі, дідусі інших родичів; 4) не залучати органи опіки та піклування до визначення місця проживання дитини.

Спір щодо визначення місця проживання дитини може передаватися і на розгляд суду. Основним суб'єктом, на якого має вплив прийняте рішення у подібних справах, є саме дитина. Часто ситуації складаються таким чином, що дитина має прихильність до обох з батьків, кожен з яких дбає про її інтереси, надає їм першорядного значення, схилитися до сторони матері чи батька у таких спорах для суду є завданням вкрай непростим [2, с. 72].

Внаслідок цього суд не в змозі повністю задовольнити інтереси всіх сторін у сімейних правовідносинах, при вирішенні цього спору, адже інтереси дитини у такому випадку є вирішальними [4, с. 238].

Відповідно до ч. 1 ст. 141 Сімейного кодексу України мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою [14]. Отже, можна визначити таку засаду місця проживання дитини як рівність прав, інтересів батьків при визначенні місця проживання дитини. Наприклад, у квітні 2021 року Верховним Судом було прийнято вісім рішень у цивільних справах, які серед іншого стосувалися визначення місця проживання дитини. Стереотипно прийнято вважати, що суди при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини, як правило надають перевагу матері. Саме про такий факт свідчить дослідження Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», яке довело, що у 70% справ суди залишають проживати дитину із матір'ю, через те, що батько дитини не заперечує проти такого місця проживання, або взагалі ігнорує такі судові спори. Серед восьми судових справ, які розглядалися Верховним Судом у квітні 2021 року у чотирьох з них суд визначив місце проживання неповнолітніх дітей з батьком [15]. Необхідно підкреслити, що при винесенні рішення щодо місця проживання дитини із матір'ю, суд зауважує, що батько дітей, у разі визначення місця проживання дітей з матір'ю, не обмежений у своєму праві на спілкування з дітьми, турботі відносно дітей та участі у вихованні дітей і може реалізувати свої права шляхом домовленості з матір'ю дітей щодо встановлення часу спілкування або за рішенням органу опіки та піклування, або за судовим рішенням (рішення № 103040572 від 07.02.2022 р. Бучацького районного суду Тернопільської області) [16].

У судовій практиці виокремлюються такі спори щодо визначення місця проживання: 1) між батьками про визначення місця проживання дитини; 2) між батьками про відібрання дитини та про повернення її за попереднім місцем проживання; 3) між батьками та бабою / дідом про визначення місця проживання дитини вказано, що баба / дід. При цьому суди при розгляді цих спорів повинні враховувати думку дитини при визначенні місця її проживання, але згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо вона не буде відповідати і сприяти захисту прав та інтересів дитини. Необхідно підкреслити і те, що участь органів опіки та піклування обов'язкова при розгляді справ про визначення місця проживання дитини, інакше рішення суду, яким, зокрема, також вирішено питання місця проживання дитини, але без участі органів опіки та піклування, не може бути враховане як рішення про визначення місця проживання дитини [17]. Отже можна констатувати, що сформувалась науково-практична потреба виявити співвідношення найкращих інтересів дитини та її думки щодо свого місця проживання. Тобто, доречно в судовому рішенні, яке не співпадає із думкою дитини, у його змісті вказувати, якими умовами найкращих інтересів дитини, керувався суд.

Спір щодо визначення місця проживання дитини може розв'язуватися органом опіки та піклування. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866, що затверджено Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини [18]. Слід підкреслити, що органи опіки та піклування як визначають місце проживання дитини у разі позбавлення її батьків батьківських прав, залишення дитини у пологовому будинку, так і у разі спору між батьками щодо визначення місця проживання дитини. Під час розв'язання спорів між батьками щодо визначення місця проживання (перебування) дитини служба у справах дітей повинна керува-

тися найкращими інтересами дитини з урахуванням рівних прав та обов'язків матері та батька щодо дитини. Під час розгляду питання про визначення місця проживання дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, стан здоров'я дитини, факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності та інші вагомні обставини. Місце проживання дитини не може бути визначене з тим із батьків, який не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або вживає наркотичні засоби, своєю поведінкою може зашкодити здоров'ю та розвитку дитини (п. 72 Порядку) [18]. Аналізуючи наведене нормативне положення, можна виокремити наступні елементи принципу найкращих інтересів дитини: 1) ставлення батьків до виконання батьківських обов'язків (встановлення повного чи часткового виконання батьківських обов'язків, наявність причин що впливають на виконання батьківських обов'язків); 2) особиста прихильність дитини до кожного з них (бажання дитини, наявність спільних інтересів з одним із батьків); 3) враховувати стан здоров'я дитини (необхідно брати до уваги наявність хворіб у дитини, що потребують догляду, наявність у батьків навичок щодо надання первинної медичної допомоги); 4) виявлення стану безпеки дитини (встановлення фактів вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності, зловживання батьками алкоголю/наркотичними засобами); 5) зважати на можливість утримання дитини (встановлювати наявність самостійного доходу у батьків).

Ще одним способом визначення місця проживання дитини є застосування процедури медіації. У Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 2 жовтня 2015 року № 2079 «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» визначено, що ПАРЕ закликає держави-учасниці включити у своє законодавство положення щодо можливості почергового проживання дитини з кожним із батьків, заохочувати та розвивати медіацію в рамках судового провадження у сімейних справах за участю дітей, заохочуючи міждисциплінарну співпрацю на основі «моделі Кохема» [19]. В Законі України «Про медіацію» закріплено, що цей Закон поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних (ч. 1 ст. 3 Закону) [20]. Водночас у Законі не встановлено особливостей проведення медіації щодо визначення місця проживання дитини. Враховуючи, особливості правового статусу дитини, можна запропонувати позицію щодо удосконалення законодавства про медіацію у цьому напрямку, зокрема можливо доповнити Закон України «Про медіацію» розділом щодо особливості медіації процедури стосовно прав дітей або прийняти окремий нормативний акт з метою врегулювання медіаційних відносин, пов'язаних із спорами у сфері прав дитини.

Узагальнюючи аналіз способів визначення місця проживання дитини можна запропонувати таку засади визначення місця проживання дитини як наявність альтернативних способів вирішення спорів щодо визначення місця проживання дитини. Водночас способи визначення місця проживання дитини можуть бути поділені на: договірний, судовий, адміністративний (визначення місця проживання дитини органом опіки та піклування), медіаційний.

Необхідно наголосити, що правова категорія визначення місця проживання дитини має комплексну правову природу, оскільки в ній має прояв аксіологічний підхід, який поєднує приватні та публічні інтереси. Останні визначені у ч. 2 ст. 3 Конвенції про права дитини: «Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи

інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів» [21]. Отже, держава приймає на себе обов'язок щодо забезпечення дитини необхідним захистом та піклуванням, зокрема шляхом прийняття відповідних нормативних актів, формування системи державних органів, прийняттям та реалізацією відповідних державних програм з охорони дитинства. Саме в цьому здійснюється публічний інтерес щодо забезпечення прав дітей як у сфері їх ідентифікації, так і в інші майновій сфері.

Українська держава створює умови щодо охорони дитинства, зокрема це закріплено у Законі України «Про охорону дитинства», зокрема у преамбулі цього Закону встановлено, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [22]. Так, норами Закону закріплено, що: кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків (у ч. 2 ст. 11 Закону); держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку (ч. 1 ст. 18 Закону) [22]. Отже, до публічних інтересів при визначення місця проживання дитини відноситься забезпечення проживання дитини в адекватних умовах, що приють розвитку дитини, збереженню її здоров'я.

Ще одним кроком держави із забезпечення прав дитини стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [23]. Цим Законом встановлені процедури щодо захисту прав дитини у разі вчинення насильницьких дій по відношенню до дитини. Так, відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону «якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може проживати із своїми батьками, іншими законними представниками, на час подолання причин і наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей, притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб» [23]. Наприклад, за даними Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» у 57 справах щодо домашнього насильства (10,6%) одним із батьків чи інших членів сім'ї було вчинено домашнє насильство щодо іншого з батьків чи дітей. У 52 справах імовірним кривдником був батько. Мати була вказана кривдницею у 1 справі, обоє батьків були кривдниками у 2 справах (3,5%), інші родичі – у 2 справах (3,5%). У більшості справ, де батько імовірно вчиняв домашнє насильство, місце проживання дітей було визначено з матір'ю – 47 справ (92,2%) [24, с. 26]. Таким чином ще однією із засад визначення місця проживання дитини повинно бути засада безпечного від насильства місця проживання дитини.

Підсумовуючи наведене доцільно змоделювати засади визначення місця проживання дитини. Є.В. Синельников виокремлює такі засади при вирішенні судами на території України справ про визначення місця проживання малолітньої дитини: гласності, змагальності і справедливості [25, с. 118]. Погоджуючись з наведеною позицією, підкреслимо, що дослідник визначив загальні засади визначення місця проживання дитини. До спеціальних засад визначення місця проживання дитини слід відносити наступні:

- 1) врахування найкращих інтересів дитини при визначенні її місця проживання;
- 2) відсутність пріоритету інтересів батьків над інтересами дитини;
- 3) переважність прав дитини;
- 4) рівність прав, інтересів батьків при визначенні місця проживання дитини;
- 5) відповідність місця проживання дитини стандартам адекватності та достатності;
- 6) наявність альтернативних способів вирішення спорів щодо визначення місця проживання дитини
- 7) місця проживання дитини повинно бути безпечним, в аспекті захисту від насильства.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати наступні висновки.

Право батьків на визначення місця проживання дитини є похідним від прав дитини. Похідний характер означає відсутність пріоритету інтересів батьків над інтересами дитини та переважність права захисту прав дитини.

Найбільш доцільними способами визначення місця проживання дитини, з точки зору збереження психічного здоров'я дитини, її психоемоційного стану, договірний спосіб та використання процедури медіації. При визначенні місця проживання дитини співвідносяться приватноправові та публічні інтереси, які спрямовані на захист прав дитини, її розвитку.

Засади визначення місця проживання дитини – це основоположні ідеї, якими повинні керуватися батьки, правники, фахівці у сфері опіки при визначенні місця проживання дитини, які поділяються на загальні та спеціальні. Серед спеціальних засад базовою є врахування найкращих інтересів дитини при визначенні її місця проживання. Ця засада є складною правовою категорією. У подальших наукових дослідженнях актуальними є напрямки: визначення балансу між презумпцією матері та принципу найкращих інтересів дитини при визначенні її місця проживання; співвідношення думки дитини та її найкращих інтересів при визначенні її місця проживання; формування процедури медіації при визначенні місця проживання дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучеренко О. Особливості визначення місця проживання дитини в разі розірвання шлюбу. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 43–46.
2. Мінченко А. О. Визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 2. С. 69–72.
3. Лихолат І. Договірний порядок визначення місця проживання дитини в нотаріальній практиці. *Нотаріат України*. 2014. № 12. С. 27–39.
4. Boşcaneanu M. Determination of the place of a child's residence: problems of theory and practice. *Științe juridice// Legal Sciences*, nr. 14/ 2021. P. 226–239. DOI 10.5281/zenodo.5653581
5. Focșa T. The Procedural Practices of Establishing the Child's Residence in the Republic of Moldova. In A. Sandu, T. Ciulei, & A. Frunza (Eds.), *Logos Universality Mentality Education Novelty*, vol. 15. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 355–362). *Future Academy*. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2016.09.46>
6. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів щодо визначення місця проживання дитини та відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_09_27_Ogliad_KCS_2.pdf
7. Бондар В.В. Поняття та юридична природа переважних прав. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 119–125.
8. Бабецька І. Я. Правова природа переважних прав. *Форум права*. 2011. № 1. С. 37–41.
9. Аврамова, О. Є. Правовий статус дитини у житлових правовідносинах. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (70). С. 159–166.
10. Євко В.Ю. Здійснення батьками дитини її права на свободу пересування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2 (89). С. 44–60. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.04>
11. Справа ЄСПЛ «М.С. проти України» від 11 жовтня 2017 р. URL: <https://www.familylawstudies.org.ua/uk/esp/209113ua/>
12. Менджул М.В. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 56. Том 1. 2019. С. 87–91.
13. Стаднік І.М. Психічне здоров'я та емоційний стан дітей в аспекті впливу процесів розлучення батьків та визначення місця проживання дитини. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.) та ін. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. Вип. 67. С. 677–688.
14. Сімейний кодекс : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n673>
15. Огляд практики Верховного Суду. Юрфем.ua. URL: <https://jurfem.com.ua/wr>
16. Справа № 595/926/21, провадження № 2/595/12/2022. Бучацький районний суд Тернопільської області. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/103040572/>
17. Верховний Суд опублікував огляд судової практики КЦС ВС щодо визначення місця проживання дитини та відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1324775/>
18. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
19. Судді КЦС ВС розповіли про визначення місця проживання дитини. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/215040_sudd-ktss-vs-rozpovli-pro-viznachennya-mstsya-prozhivannya-ditini
20. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top>
21. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
22. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III Про запобігання та протидію домашньому насильству. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top>
23. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
24. Кіт Х., Колотило М., Федькович Г. Гендерні аспекти справ про невиконання батьківських обов'язків та визначення місця проживання дитини. Аналітичний звіт. Київ: ГО «Фундація ДЕЮРЕ», ГО «ЮРФЕМ», 2020. 31 с.
25. Синельников Є. Основні тенденції розвитку та становлення процедур з вирішення спорів про визначення місця проживання дитини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 1. С. 113–119. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.19>